

9. Гранин М. Сталин опять убил свободу Польши. - 07.01.2006. - <http://www.grandcapital.ru/life/=181artikle>.
10. Волокитина Т., Мурашко Г., Носкова А. Народная демократия: миф или реальность? Общественно-политические процессы в Восточной Европе. 1944 – 1948 гг. – М., 1993. – 284 с.
11. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. – Львів, 2001. – 752 с.
12. Восточная Европа в документах российских архивов 1944 – 1953 гг. / Сост. Н.Барина и друг. – М., 1998. – Т. 1. – 968 с.
13. Постоловський Р., Пугач Є., Страшнюк С. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної і Південно-Східної Європи (1944 – 1953). – Харків, 2000. – 470 с.
14. Korbonski S. Polskie panstwo podziemne: Przewodnik po podziemiu z lat 1939-1945. – Paryz, 1975. – 322 s.;
15. Werblan A. Stalinizm w Polsce. – Warszawa, 1991. – 504 s.
16. Пачковский А. Польша, «нация - враг». Черная книга коммунизма. – М., 2001. – С. 352-353.;
17. Советский фактор в Восточной Европе. 1944 – 1953 гг. В 2-х тт. Документы / т.1. 1944 – 1948 гг. Отв. редактор Т. Волокитина. – М., 1999. – 687 с.
18. НКВД и польское подполье (По особым папкам И. Сталина)/ Отв. ред. А.Носкова. – М. 1994. – 344 с.
19. Proces szesnastu. Dokumenty NKWD. Oprac. A. Chmielarz i A.Krzysztof Kumert. - Warszawa, 1995. – 316 s.
20. Войнаровський А.В. Процеси маргіналізації польського суспільства в повоєнні роки (1944 – 1947 рр.) та їх вплив на формування політичної системи.// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія. Випуск VII. - Вінниця, 2004. – С. 193 – 197.
21. Марьяна В. Тоталитаризм: исторический опыт Восточной Европы. - 21.04.2003. – http://www.History.machaon.ru/all/number_07/analit.
22. Represje NKWD wobec podziemnego Panstwa Polskiego w latach 1944-1945. t.I., [wyd.] Franciszek Gryciuk i Piotr Matusak. – Siedlce, 1995. – S.244.
23. Fijałkowska B. Partia wobec religii i Kościoła w PRL. 1944-1955. – Olsztyn, 1999. – t.1. – s.398.
24. Archiwum Akt Nowych Biuro Kontroli przy Radzie Państwa w Warszawie. Prac Komisji Rewizyjnej Skarbu Państwa, sygn. 6. – 24 k.

Войнаровский А.В. Савчук А.А. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АНТИКОММУНИСТИЧЕСКОГО ПОДПОЛЬЯ В ПОСЛЕВОЕННОЙ ПОЛЬШЕ (1945 - 1948 гг.)

Раскрыты основные аспекты формирования антикоммунистического подполья, методы и тактику борьбы, идеологические основы различных течений движения Сопротивления, эволюцию борьбы от вооруженных акций к общественному протесту.

Ключевые слова: антикоммунистическое подполье, политический режим, тоталитаризм, политические партии, диверсии, военные акции.

Voïnarovskiï A.V. Savhuk A.A. ACTIVITIES UNDERGROUND ANTI-COMMUNIST POST-WAR POLAND (1945 - 1948 years)

The basic aspects of the anti-communist underground methods and tactics, ideological bases of different currents of the resistance movement, the evolution of the struggle against military action in public protest.

Keywords: anticommunist underground political regime, totalitarianism, political parties, sabotage, military action.

УДК [94:338.244] (477.43/.44) «19»

П.М. Кравченко, О.В. Прокопенко

РАДНАРГОСПИ М. ХРУЩОВА ЯК СКЛАДОВА КОМУНІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА В СРСР: ПЛАНИ І РЕАЛЬНІСТЬ

Автори досліджують окремі аспекти місця і ролі раднаргоспів у планах комуністичного будівництва часів М.Хрущова. Головна увага звернена на розгляд планів партійного і радянського керівництва СРСР щодо нових управлінських економічних структур та їх реалізації на практиці крізь призму рішень з'їздів КПРС та пленумів ЦК КПРС

Ключові слова: раднаргости, комунізм, реформа, промисловість, децентралізація

Плани будівництва комуністичного суспільства в СРСР в другій половині 50-х – першій половині 60-х рр. для партійного керівництва були пріоритетними, і це простежується в усіх

документах КППС та радянської держави. Не випадково й сьогодні історики звертаються до тих років, намагаючись зрозуміти логіку дій М.Хрущова та його однодумців. Зокрема, можна назвати праці С. В. Кульчицького [1], В. Крупини [2], А. В. Пижикова [3]. Значний інтерес представляє кандидатська дисертація Луциної Т.Ю., захищена у Російській Федерації 2002 р.[4], фрагменти якої розміщені на сайті.

Авторами даної статті робиться спроба визначити місце і роль раднаргоспів у планах комуністичного будівництва в СРСР згідно з планами М.Хрущова та його соратників, що були викладені в партійних документах.

Будівництво соціалізму в СРСР, згідно з радянською схемою, завершилось в основному на початку другої половини 30-х рр., про що стверджувалось у Конституції 1936 р. А на XVIII з'їзді була оприлюднена теза про поступовий перехід до будівництва комунізму: В.Молотов заявив, що країні вступила в «епоху поступового переходу від соціалізму до комунізму». Його думка була підтверджена іншими делегатами [5, с. 3, 76, 650]. Звісно, що перехід мав відбутися в одній окремо взятій країні, що відповідало переконанням Й.Сталіна. Тоді ж було поставлене завдання «догнати й обігнати також в економічному відношенні найбільш розвинуті капіталістичні країни Європи й Сполучені Штати Америки, остаточно вирішити це завдання протягом найближчого часу» [5, с. 65]. З'їзд відбувся, як відомо, на початку 1939 р., через декілька місяців після припинення «Великого терору». Можливо, саме ця подія для вождя була знаковою щодо побудови соціалізму й переходу до будівництва комунізму?

Війна 1941-1945 рр. на деякий час відсунула питання про комуністичне будівництво на другий план. Та невдовзі після перемоги комуністична ідея знову стає на порядок денний.

Цілком очевидно, що Й.Сталін та його оточення, що не сміло йому перечити, вірили у реальність побудови комуністичного суспільства за 20-30 років. Яким вони уявляли комунізм? На це питання конкретної відповіді нема: Ні «класики» марксизму-ленінізму, ні Й.Сталін та його однодумці більш-менш реального опису такого суспільства не залишили. Крім загальновідомих тверджень, що це буде безкласове суспільство рівних людей, які будуть свідомо працювати на благо всіх, що буде діяти принцип: «Від кожного за здібностями, кожному – за потребами», не буде товарно-грошових відносин – їх замінить натуральний обмін між містом і селом, різниця між якими зникне, як і зникне з причини непотрібності держава...

У 1953 р., у результаті боротьби за владу після смерті Й.Сталіна перемогу отримав М.Хрущов, який не відмовився від мрії реалізувати комуністичну ідею. Навпаки, саме з його перебуванням при владі і пов'язані конкретні спроби втілення в життя «наукової теорії» Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна, до яких додався тепер новий очільник комуністичної партії та радянської держави.

Було, на наш погляд, декілька причин, що спонукали нового лідера приступити до реалізації комуністичної ідеї. По-перше – наступність у політиці, починаючи з жовтня 1917 р. По-друге – після розвінчання культу особи Сталіна багато принципів та ідей, свідомо чи ні, були піддані перегляду. І тільки мрія про комунізм продовжувала зберігати притягальну силу для радянських людей. Саме вона мала консолідувати суспільство, в якому від критики культу особи могли перейти до переосмислення твердження про побудову соціалізму і правомірність постановки завдання побудови комунізму. Цього не сталося. З одного боку, правляча еліта не могла піти на це, з іншого – «утопічний потенціал соціалістичної ідеології ще не вичерпав себе» [4]. З іншого боку, високі темпи економічного розвитку (а вони справді мали місце, хоча не в такій мірі, як це показувала офіційна пропаганда) сприяли авторитету партії, яка, як здавалось, була готова до вирішення завдань комуністичного будівництва. Це стало одним із найважливіших факторів формування ідеології розгорнутого будівництва комунізму. Крім того, був ще один важливий момент: у партії не було іншої програми розвитку суспільства, крім як продовжувати й розвивати теоретичні положення і соціальні міфи 30-40-х рр., які міцно володіли умами радянського керівництва і були, по суті, сакральними.

Вже у 1954 р. були прийняті перші рішення, покликані кардинально поліпшити стан економіки в СРСР. У постанові ЦК КППС та Ради Міністрів СРСР від 14 жовтня, крім іншого, планувалось у першу чергу відмовитися від надмірної централізації шляхом передачі «у відання республіканських міністерств підприємств та організацій, що знаходяться у підпорядкуванні союзно-республіканських підприємств» [6, с. 513]. Це був, на наш погляд, один з перших кроків до створення територіальних економічних районів – раднаргоспів.

1957 р. став знаковим у справі реалізації ідеї побудови комунізму. Саме тоді за ініціативи М.Хрущова була розпочата найбільш резонансна реформа в галузі економіки – радикальна децентралізація управління промисловістю, що мало кардинально поліпшити ситуацію буквально в усіх сферах її розвитку: різко прискорити економічний розвиток шляхом підвищення продуктивності праці, дякуючи широкому впровадженню найновіших досягнень науки і техніки у виробництво та наближенню керівництва безпосередньо до виробництва, підвищенню активності робітничого класу тощо. Вважалося, що територіальні промислові об'єднання будуть значно ефективнішими, ніж галузеві міністерства. А це було вкрай необхідно для виконання планів будівництва комунізму...

У лютому 1957 р. пленум ЦК КПРС поставив завдання ліквідувати більшість галузевих міністерств й організувати замість них територіальні ради народного господарства – раднаргоспи. В Україні їх було створено 11. У їхнє відання перейшло 2,8 тис. підприємств, які виробляли абсолютну більшість промислової продукції республіки [1, с. 121]. Таким чином, місцева партійна й радянська еліта дістала можливість контролювати економічний потенціал, що різко підвищило їхній престиж. Так, престиж еліти, а не якості роботи промисловості. Хоча слід зауважити, що децентралізація і спроби більш ефективно використовувати «переваги соціалістичного господарювання» на деякий час підвищили авторитет партії й особисто М.Хрущова, що для нього було вкрай важливо.

Раднаргоспи в якійсь мірі, на першому етапі свого існування, і справді вселяли надію на більшу ефективність роботи. М.Хрущов, виступаючи на позачерговому XXI з'їзді КПРС, говорив про те, що за короткий термін роботи раднаргоспів «виявилися значні переваги нової форми управління промисловістю, більш конкретним стало управління виробництвом» [і, с. 14]. Звідси – впевненість, що СРСР у недалекому майбутньому залишить далеко позаду по виробництву продукції свого головного економічного суперника США. А це було надзвичайно важливо, тому що, за висновком глави комуністичної партії і і радянської держави, радянський народ вступив у новий етап свого розвитку – «період розгорнутого будівництва комуністичного суспільства» [7, с. 20].

Та швидко виявилось, що побудова управління промисловістю «по горизонталі» не змінювала фундаментальної основи господарського механізму, закладеної в роки перших п'ятирічок, і від якого компартійне керівництво принципово не могло відмовитись: він залишався неринковим. А територіальні промислові об'єднання в поза ринкових умовах діяльності почали перетворюватися у замкнуті системи, такі собі «вотчини» місцевої партійної еліти. Тільки конкуренція могла змусити працювати раднаргоспи. Та її не було і не могло бути в СРСР. Таким чином, ніяких внутрішніх стимулів для розвитку чи то міністерств, чи то радгоспів не було.

Крім того, директивне управління економікою теж нікуди не поділось. Та якість його знизилась. Причина була простою: тепер планова економіка стала більш хаотичною. З одного боку, існувати п'ятирічні (семирічні) плани загальносоюзного значення, з іншого – кожний раднаргосп мав своє планування, яке часто суперечило інтересам інших раднаргоспів, союзних республік та СРСР у цілому.

На XXII з'їзді КПРС, що відбувся у жовтні 1961 р., піднімалось питання роботи раднаргоспів: з часу створення їх створення пройшло більш як чотири роки. І були зроблені відповідні висновки. Окремі з них – не дуже приємні для М.Хрущова, який у своєму виступі піддав критиці роботу Пермського раднаргоспу за невиконання планів, за випуск неякісної продукції тощо. Та такі проблеми, скоріш за все, були характерними для всіх раднаргоспів СРСР [і, с. 65]. Однак визнати це лідер партії не міг і не хотів.

М.Хрущов у звітній доповіді повів мову про покращення практики планування: планові органи не завжди пов'язували визначення обсягів виробництва з планами матеріально-технічного постачання, плани будівництва – з грошовими асигнуваннями тощо. «Зараз у нас є всі умови для того, щоб створити на підприємствах необхідні оборотні матеріальні засоби. Раніше це було важко зробити, адже в одному економічному районі хазяювали десятки міністерств, і кожне огорожувалось своїми прикордонними стовпами. Тепер ці стовпи забрали. Економічний район став єдиним господарством, його керівником є раднаргосп, він і повинен у достатній мірі забезпечити свої підприємства і будови матеріалами як для виробничих, так і ремонтних потреб» [8, с. 66].

М.Хрущов, напевно, вірив у те, що говорив, хоча чотирирічний досвід показав інше: керівництво кожного раднаргоспу дуже швидко почало працювати «на себе», а це мало неминуче призвести до розпаду країни на «удільні князівства», що і сталося у кінцевому результаті. Хоча М.Хрущов наголосив на необхідності «підняти відповідальність партійних і господарських органів за виконання постанов і директив партії та уряду, підвищити партійну і державну дисципліну в усіх ланках апарату. У плановому господарстві нетерпиме будь-яке самоуправство, недисциплінованість» [8, с. 66]. Лідер партії і держави суперечив сам собі. Директивна економіка дозволяє проявляти ініціативу в дуже вузьких межах. І місцева самостійність, з одного боку, розривала країну на частини, з іншого – суперечила самій тогочасній соціалістичній системі господарювання, яка мала бути жорстко централізованою і регламентованою.

Хрущов піддав критиці ряд раднаргоспів, у тому числі Дніпропетровський, які «на потреби «своїх» економічних районів перевитратили фонди деяких матеріалів та обладнання на шкоду виконанню планів поставок до інших економічних районів» [8, с. 66-67]. Це і був прояв «місництва».

У своєму наступному виступі на з'їзді М.Хрущов знову повернувся до питання суті комуністичного будівництва крізь призму економіки, що безпосередньо відносилось до раднаргоспів: з одного боку, він говорив про необхідність жорсткого планування, з іншого – про «ініціативу знизу» [8, с. 202-206]. Що до останнього, то сам М.Хрущов, за свідченнями сучасників, не любив активних людей, особливо тих, чії дії та погляди не співпадали чи, ще гірше, суперечили його переконанням.

Єдиним делегатом, який не побоявся відверто сказати про труднощі, породжені раднаргоспами, був перший секретар Московського міського комітету партії Демічев П.М. У своєму виступі він, зокрема, сказав, що раднаргоспи існують більш як чотири роки, а «вчені-економісти все ще не дали рекомендацій щодо найбільш доцільних економічних зв'язків між ними». Він, очевидно, мав на увазі розпад країни на окремі ізольовані економічні райони, та не смів відверто про це сказати [8, с. 263].

У заключному слові на з'їзді М.Хрущов ще раз повернувся до питання раднаргоспів. Очевидно, він знав про критичне відношення до економічних районів чималой кількості партійно-державного апарату, і намагався переконати їх, і, напевно, себе у їхній доцільності. Він, зокрема, заявив, що партія одностайно підтримала створення економічних районів та організації у збільшених економічних районах Рад по координації і плануванню роботи раднаргоспів [9, с. 566].

Таким чином, на XXII з'їзді неспілкувано, та все ж було сказано про проблеми, породжені раднаргоспами.

Не дивно, що порівняно швидко той же М.Хрущов розпочав робити кроки, направлені на відновлення централізованого управління. Ще у 1960 р. були створені центральні раднаргоспи. А наприкінці 1962 р. відбулась ще одна концентрація управління промисловістю: в Україні кількість раднаргоспів скоротилась з 14 до 7-ми. У 1963 р. була створена Вища рада народного господарства СРСР, яка мала керувати всіма органами управління народним господарством. Іронія полягає в тому, що система управління стала більш розгалуженою, ніж була до реформи [1, с. 122].

Таким чином, раднаргоспи, які, за задумом, мали побудувати матеріально-технічну базу комунізму, надій М.Хрущова та його соратників не виправдали. Реформа управління показала, що спроби її поліпшення, не виходячи за межі директивної економіки й неринкових механізмів розвитку, приречені на провал. Звісно, що тодішнє керівництво компартії та радянської держави навіть у думках не могло відмовитись від переваг «планової соціалістичної економіки». А після усунення М.Хрущова від влади команда Л. Брежнєва повернеться до галузевої структури управління економікою СРСР, не в змозі запропонувати щось більш доцільне й ефективніше.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кульчицький С.В. Спроби реформ (1956-1964) // Український історичний журнал. – 1998. - № 2. – С. 120-129.
2. Крупина В. Хрущовський стиль управління в оцінках сучасників // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В.М.Даниленко. – К., 2012. – Вип. 17. – 301 с. – С. 157-166.
3. Пыжиков А.В. Хрущевская «оттепель». – М., 2002. – 733 с.

4. Луцина Т.Ю. Миф «развернутого строительства коммунизма» в советском обществе в середине 50-х – середине 60-х гг.». – [http—www.dissercat.com-content-mif-razverutogo-stroitelstva-kommunizma-v-sovetskom-obshchestve](http://www.dissercat.com-content-mif-razverutogo-stroitelstva-kommunizma-v-sovetskom-obshchestve).
5. XVIII съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). 10-21 марта 1939 года. Стенографический отчет. – М., 1939. – 743 с.
6. О существенных недостатках в структуре министерств и ведомств СССР и мерах по улучшению работы государственного аппарата. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 14 октября 1954 г. – С. 508-515 / (Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1898-1971. Изд. 8-е, доп. и испр. – М., 1971. – Т. 6. – 1941-1954. – 527 с.
7. Внеочередной XXI съезд Коммунистической партии Советского союза. Стенографический отчет. 27 января – 5 февраля 1959 года. Стенографический отчет. – Т. 1. – 592 с.
8. XXII съезд Коммунистической партии Советского союза. 17-31 октября 1961 года. Стенографический отчет. -Т. I. - 608 с.
9. XXII съезд Коммунистической партии Советского союза. 17-31 октября 1961 года. Стенографический отчет. -Т. II. - 608 с.

Кравченко П.Н., Прокопенко О.В. СОВНАРХОЗЫ Н. ХРУЩЕВА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ КОММУНИСТИЧЕСКОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В СССР: ПЛАНЫ И РЕАЛЬНОСТЬ.

Авторы исследуют отдельные аспекты места и роли совнархозов в планах коммунистического строительства времен М.Хрущева. Главное внимание обращено на рассмотрение планов партийного и советского руководства СССР и их реализации на практике, исходя из решений съездов КПСС и пленумов ЦК КПСС

Ключевые слова: совнархозы, коммунизм, реформа, промышленность, децентрализация

Kravchenko P. M., Prokopenko O.V. ECONOMIC COUNCIL KHRUSHCHEV AS A PART COMMUNIST CONSTRUCTION IN THE USSR: PLANS AND REALITY.

The authors research some aspects of the place and role of economic councils in the plans of communist construction by the times of M. Khrushchev. The main attention is paid to the plans of the party and the Soviet leadership of the USSR on the new management of economic structures and their implementation in practice through the prism of decisions which was made by the Congress and the plenary sessions of Central Committee of Communist Party of the Soviet Union.

Keywords: economic councils, Communism, reform, industry, decentralization

УДК [94:338.244] (477.43/.44) «19»

О.В. Прокопенко

РАДНАРГОСПИ ДОБИ М. ХРУЩОВА: СТРУКТУРА, ЗАВДАННЯ, ФУНКЦІЇ

У статті здійснено спробу розкрити суть раднаргоспів – нової територіальної структури управління, що замінила галузеві міністерства. Виділено основні структурні одиниці раднаргоспів. Здійснено аналіз функцій та основних народногосподарських завдань раднаргоспів, зокрема Вінницького.

Ключові слова: Вінницький раднаргосп, функціональний відділ, правове становище раднаргоспу, галузеве управління, техніко – економічна рада.

У 1957 р. новий лідер Комуністичної партії Радянського Союзу М, с. Хрущов виступив з ідеєю реформування управління економікою країни, головною суттю якої була відмова від галузевої міністерської форми управління і створення територіальних економічних районів – раднаргоспів. Що вони собою являли? Якою була їхня структура, функції? Нарешті, якою була мета діяльності новостворених економічних районів?

Дані питання мало висвітлені у вітчизняних дослідженнях. Та і за радянської доби раднаргоспам приділялась украй незначна увага, зважаючи на відношення радянського і партійного керівництва до колоритної фігури М.Хрущова. Між тим його реформаторська діяльність, зокрема, спроба вдосконалити управління економікою шляхом утворення територіальних економічних районів, заслуговує на увагу.

Висвітленню правового становища, структури та функцій раднаргоспів присвячені праці ряду російських науковців.